

شکل‌گیری نقاط بحرانی در کلان‌شهرها و پیامدهای ناشی از آن¹

تاریخ پذیرش: 1398/04/22

تاریخ دریافت: 1398/01/19

علی احتشامی²، بهرام بیات³، کاظم سام‌دلیری⁴، ناصر شعبانی⁵

از صفحه 67 تا 88

چکیده

زمینه و هدف: بررسی نقاط بحرانی در کلان‌شهرها نشان‌دهنده پیامدهای ناخوشایندی از شکل‌گیری این نقاط، مناطق یا کانون‌های آسیب‌زا است. این پژوهش با هدف شناسایی، دسته‌بندی و رتبه‌بندی این پیامدها انجام شده است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر بر حسب هدف کاربردی- توسعه‌ای و از لحاظ روش گردآوری اطلاعات توصیفی - پیمایشی محسوب می‌شود که با نگاهی به افق ده‌سال آینده در کلان‌شهر تهران با رویکرد کمی انجام شده است. پرسشنامه محقق‌ساخته حاوی 31 گویه، بین خبرگان توزیع و 44 پرسشنامه قابل تجزیه و تحلیل جمع‌آوری شد. اطلاعات جمع‌آوری شده پس از اعتبارسنجی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و پیامدهایی که با آزمون آ- تک‌نمونه‌ای در سطح اطمینان 95 درصد تأیید شده بود، با استفاده از آزمون فریدمن، رتبه‌بندی گردید.

یافته‌ها: 31 پیامد احصاء شده در 4 بُعد فرهنگی- اجتماعی، کالبدی، کنترل و نظارت و اقتصادی مورد تأیید قرار گرفت و رتبه‌بندی شد. شی‌دو آزمون فریدمن با 30 درجه آزادی در سطح معنی‌داری 0/001 برابر 149/498 است.

نتیجه‌گیری: نتیجه رتبه‌بندی پیامدهای احصاء شده نشان می‌دهد مهم‌ترین پیامد تشکیل نقاط بحرانی در کلان‌شهرها عبارت است از: «کنارهم قرار گرفتن بزهکاران و مجرمین حرفه‌ای و سابقه‌دار» و در پی آن «وجود فرصت‌های جرم در محیط» و «ایجاد پتانسیل جرم‌خیزی در منطقه». این بدان معناست که هم‌افزایی ارتکاب جرم در اثر کنارهم قرار گرفتن مجرمین با تشکیل نقاط بحرانی بیشتر می‌شود و زمینه جرم‌خیزی نقطه بحرانی را تقویت می‌کند لذا لازم است پلیس و مدیریت شهری با نگاهی به این پیامدها و رصد نقاط مختلف شهر، بسترهای شکل‌گیری را کنترل و از تشکیل نقاط بحرانی پیشگیری کند.

واژه‌های کلیدی: نقاط بحرانی، کلان‌شهر، آسیب‌های اجتماعی، بحران و نقاط آلوده.

1- این مقاله برگرفته از رساله دکتری تخصصی رشته مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی با عنوان «الگوی ارزیابی و پیش‌بینی بحران در کلان‌شهرها ناشی از نقاط بحرانی و آسیب‌های اجتماعی و تنظیم نظام مدیریت و کنترل آن» است.

2- دانشجوی دکترا رشته مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، رایانامه: 110ehteshami@gmail.com

3- استاد گروه امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)، رایانامه: bahram.bayat@gmail.com

4- دانشیار گروه امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، رایانامه: kazemsd_49@yahoo.com

5- استادیار گروه علوم دفاعی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، رایانامه: nmrshabani@iran.ir

مفهوم شهر امروزه بار معنایی بسیار فراتر از بنیان کالبدی و جغرافیایی را مشتمل می‌شود. امروزه شهر به عنوان موضوعی محوری برای بسیاری از رشته‌های علمی مورد توجه قرار گرفته و پیرامون آن اندیشه‌ورزی و نظریه‌پردازی‌های زیادی مطرح شده است. شهرها به دلایل مختلف ممکن است تحت تأثیر بحران قرار گیرند. ریشه بحران هرچه باشد، برای آن که جامعه را درگیر نتایج وخیم نکند باید مدیریت شود. مدیریت بحران، پیامدهای ناشی از آن را کنترل می‌کند و از وخامت اوضاع پس از وقوع بحران می‌کاهد (حسینی، 1385). این بحران ممکن است ناشی از پیامدهای تشکیل مناطق بحرانی باشد. لذا باید با نگاهی به روند ایجاد مناطق بحرانی در کلان‌شهرها آن‌ها را کنترل نمود. شناسایی پیامدهای ناشی از تشکیل این نوع مناطق می‌تواند مدیران شهری را در کنترل و مدیریت بحران‌های پیش رو یاری دهد.

تا قبل از انقلاب صنعتی مفهوم «روستا» در سپهر انقلاب کشاورزی محوریت پیدا کرده بود، اما بعد از این تحول عظیم، مفهوم «شهر» محوریت یافت و در طول این محوریت دو مرحله خاص شامل مرحله «تولیدپایه» و مرحله «مصرف‌پایه» را نیز به صورت مشخص به خود دید (دیکنز¹، 1377: 73). در مرحله مصرف‌پایه، شهر در حوزه اکثریت علوم و رشته‌ها، ابعاد و مؤلفه‌هایی را به خود اختصاص داده است که یکی از این حوزه‌ها به حوزه «امنیت شهری» مربوط می‌شود. از این منظر موضوعات متعددی قابلیت بحث و مذاقه پیدا کرده‌اند که از جمله مهم‌ترین آن‌ها امروزه فضاهای بی‌دفاع شهری و کانون‌های بحرانی هستند که به صورت مستقیم امنیت و آرامش روانی کلیت شهر و شهروندان را با خود درگیر کرده است. امروز در اکثر کلان‌شهرهای دنیا، نقاط ناامن و فضاهای بی‌دفاع رشد و توسعه یافته و به دغدغه مشترک بین شهروندان و متولیان شهری و امنیتی تبدیل شده‌اند که ضرورت عطف توجه به آنها موضوعی انکارناپذیر است.

تشکیل نقاط بحرانی شهری در کلان‌شهرها می‌تواند برای مدیریت انتظامی و شهری مشکل آفرین باشد. با توجه به این که همگان بر اصل تقدم «پیشگیری بر درمان»

1-Dickens

اعتقاد دارند، باور به اصل تقدم پیش‌بینی بر پیشگیری سخت نیست. لذا لازم است با تشریح موضوع و موقعیت نقاط بحرانی، پیامدهای تشکیل این نقاط و مناطق پیش‌بینی شود تا نگرش پیشگیرانه از تشکیل این مناطق را تقویت نماید. پیش‌بینی بحران‌خیزی نقاط بحرانی شهری در کلان‌شهرها امکان کنترل و نظارت بر ساخت‌وسازها را فراهم و از به وجود آمدن فضاهای بحرانی تا حد امکان ممانعت می‌کند. لذا پژوهش‌گران درصدد پاسخ به این سؤال برآمدند که اهم پیامدهای ناشی از شکل‌گیری نقاط بحرانی در کلان‌شهرها چیست؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

نقاط بحرانی: نقاط بحرانی در کلان‌شهرها نامی است که برای مناطق مختلفی از شهر در نظر گرفته می‌شود. اما به‌طور کلی دو مفهوم اصلی و اساسی مرتبط با این مناطق وجود دارد:

یکی از این مفاهیم به فضاهایی از شهر برمی‌گردد که به‌نام فضاهای بی‌دفاع شناخته می‌شوند. فضاهای بدون دفاع یا غیرقابل دفاع شهری فضاهایی است که زمینه را برای کج‌روی در شهر فراهم می‌کند (راپوپورت¹، 1384: 58). برخی از ساخت‌وسازهای بی‌برنامه و خارج از ضوابط موجب شده است، در شهرها فضاهایی ایجاد شود که امکان هرگونه عمل مجرمانه و مخالف با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی در آن‌ها مهیا شده و در برابر وقوع بزهکاری و جرم‌خیزی کاملاً بی‌دفاع باشد (دریاباری² و همکاران، 2014: 327). در مقابل فضای بی‌دفاع، مفهوم فضای قابل دفاع قرار دارد که یک هدف عمومی دارد و آن تهیه یک طرح کامل متناسب با اقتضات محیطی هر محله برای کنترل مناطق اطراف خانه‌هاست. خیابان‌ها و زمین‌های اطراف ساختمان‌ها، سراسراها و کریدورها، هدف عمومی فضاهای قابل دفاع است (نیومن³، 1387: 23). برنامه‌های فضاهای قابل دفاع، برنامه‌هایی هستند که می‌توانند به مردم برای محافظت از این مناطق کمک کنند، به نحوی که باعث حفظ ارزش‌های عمومی شوند. فضای قابل دفاع، به معنای نرده‌کشی نیست، بلکه به مفهوم تعویض و جایگزینی فضاها و نیز

1-Ropoport

2-Daryabari

3- Newman

مسئولیت‌هاست. فضای قابل دفاع با این منظر بیش از آن که به قابلیت فیزیکی دفاعی مناطق شهرها توجه کند بر قابلیت دفاع عمومی و اجتماعی با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های رسمی و غیررسمی محله‌های شهری متمرکز شده است (جعفری، 1394: 72). گرچه فضای بی‌دفاع شهری از موضوعات مطرح در برخی از حوزه‌های علوم اجتماعی است که در چند دهه اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته است، ولی توجه به فرآیند شکل‌گیری جرائم و تأمل و تفکر درباره آن از دیرباز در نظریه‌های جامعه‌شناسی، جایگاه طرح و بررسی داشته است (مرتضوی، 1390: 19). با تغییرات اجتماعی گسترده و روزافزون در زندگی بشر به ویژه در کلان‌شهرها این امر به تدریج به یک «مسئله اجتماعی» تبدیل شده و دغدغه‌ای عمومی در بررسی‌های علمی آن شکل گرفت و امروزه حوزه‌های علمی و پژوهشی چون مطالعات امنیتی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی، جرم‌شناسی و مطالعات شهری بخشی از چهارچوب تبیینی و تفسیری خود را به موضوع کلان ناهنجاری‌ها (رفتاری و ساختاری) در شهرها اختصاص داده‌اند. این فضاها به کسی تعلق ندارند، کسی از آن‌ها حفاظت و مراقبت نمی‌کند، از دید عموم پنهان هستند و به همین دلیل فضاهایی دنج و مطمئن برای رفتارهای انحرافی محسوب می‌شوند (بیات، 1396: 36). آسیب‌های اجتماعی در نقاطی رخ می‌دهند که زمینه‌های لازم برای تداوم را دارا باشند. پژوهش‌های اسکار نیومن در رابطه بین طرح مسکن و رفتار جنایی یا ضد اجتماعی نشان می‌دهد که محیط‌های کوچک و فضاهای نیمه عمومی که برای گروه‌های کوچک ساکنان قابل رؤیت باشد، دارای میزان کمتری از جرم و بزهکاری، سرقت و نزاع‌های شخصی است، چنین فضاهایی از خود نگهبانی می‌کنند (گیدنز¹، 1396: 217). با این نگاه، این مناطق را به نام نقاط آلوده می‌شناسند که تعریف آن متعاقباً خواهد آمد.

مناطق بحرانی، به فضاهای پرتردد و شلوغ شهری اشاره دارد. برخی از این فضاها به دلیل بافت ساختاری و فیزیکی به نحوی هستند که در معرض آسیب قرار دارند. آسیب ناشی از این دلیل، می‌تواند زمینه‌ساز بحران باشد. ساختمان تجاری پلاسکو در تهران یکی از این فضاها بود که پس از آتش‌سوزی آن در صورتی که کنترل‌های لازم به‌عمل نمی‌آمد، می‌توانست از مصادیق ایجاد بحران قرار گیرد. فضاهای مشابه پلاسکو و اتفاقات

1 - Giddens

مشابه، شرایط کنترلی بعدی را دشوارتر می‌سازد. مکان‌های پرتردد شهری که در کلان‌شهرها به دلیل بافت ویژه آن‌ها کم‌تعداد هم نیستند ممکن است مطمع افراد و گروه‌های بحران‌ساز قرار گیرند.

نقطه آلوده¹: نقطه آلوده یک اصطلاح اجرایی است که بیشتر توسط مدیران اجرایی به‌کار گرفته شده است. این اصطلاح به مناطقی از شهر اطلاق می‌شود که از نرخ بالای جرائم برخوردار باشد. در سایر کشورها نیز از نظر اجرایی اصطلاحاتی مانند «گود سیاه»² یا «موقعیت سیاه»³ و «گتو»⁴ (شکوئی، 1385: 64-63) نیز استفاده می‌شود. اما اصطلاح علمی استفاده شده برای این منظور «منطقه کج‌رو»⁵ و همچنین «خرده فرهنگ کج‌رو»⁶ است که به فرآیند یا نتیجه حاصل از ضعف، گسست، اضمحلال یا انحلال سازمان‌های اجتماعی اطلاق می‌شود (امین‌صارمی، 1379: 23). نقطه آلوده، ساخت اجتماعی کاذبی است که از همه صور رفتارهای منحرف تشکیل یافته است. مکانی است که در نتیجه فاصله و تفاوت میان آرزوهایی که گروهی به اعضایش آموخته است با راه‌هایی که نظام اجتماعی برای تحقق این آرزوها به رسمیت می‌شناسد، به‌وجود آمده است. مجموعه ایجاد انحراف و بی‌هنجاری ناشی از یک نقطه آلوده آسیب یا مشکل اجتماعی خاصی را در جامعه ایجاد می‌کند (سلیمی و دواری، 1380: 388).

مجموعه آسیب‌ها یا مشکلات اجتماعی ناگوار نقطه آلوده دارای سه ویژگی خاص می‌باشد:

- 1- آسیب‌ها یا مشکل اجتماعی خاص نقطه آلوده، قابلیت گسترده‌گی سریع را به عنوان عامل دینامیکی یا پویایی درونی دارد؛
- 2- آسیب‌ها یا مشکلات اجتماعی نقطه آلوده، تمامی ارزش‌ها را شدیداً مورد تهدید قرار می‌دهد؛
- 3- آسیب‌ها یا مشکلات اجتماعی نقطه آلوده، لزوم مقابله⁷ عینی و ذهنی را چه از نظر تأمین منابع و هزینه‌های حداقل رفاه اجتماعی و چه از نظر رفع متوسط

1-Contamination

2-Black pit

3-Black-Localty

4-ghetto

5-deliugency area

6-Delinguenant subculture

7-Coping

نیازها و فراهم آوردن پوشش‌های خدماتی و چه از نظر ایجاد انگیزه‌ها و هدف‌های حقیقی، بطور حاد و سریع و گونه‌ای طویل‌المدت به‌صورت عملیاتی، لازم دارد (جهاد دانشگاهی، 1385: 6؛ به نقل از هودکینسون و استوارت¹، 1999).

کلان‌شهر² به قلمرو کالبدی- فضایی و حوزه نفوذ مستقیم یک مادرشهر بزرگ اطلاق می‌شود که با کانون‌های متعدد و مهم جمعیتی و فعالیتی دیگر، همبستگی اقتصادی- اجتماعی و ارتباطات مستقیم دارد (مهدی‌زاده، 1381: 36-38).

منشأ نقطه بحرانی از منظر نظریه‌های مختلف

اگر با تعاریف فوق به نقاط بحرانی در کلان‌شهرها به‌عنوان نقاط آلوده نگریسته شود، در نظریات مختلف منشأ این نقاط معرفی شده است. در جمع‌بندی نظریات در خصوص منشأ نقاط آلوده باید توجه داشت که در خصوص تأمین رفاه اجتماعی برای نقطه آلوده به معنای اتخاذ ترتیباتی برای رفع نیازهای افراد این نقاط و حل مشکلات اجتماعی، اختلاف‌نظری در زمینه منابع و خدمات وجود دارد. این اختلاف‌نظرها را با اتکا به پارادایم‌های مختلف دولت سازنده یا مدل حداقلی رفاه، دولت تأمین یا مدل نهادینه رفاه (رفیعی، 1379) و دولت رفاه یا مدل ساختاری (بونولی³، 1380: 53 و سودرستن⁴، 1383: 8) می‌توان تبیین نمود. در مورد سیاست اتخاذی در ایجاد و اصلاح گودها سه مدل حداقلی، نهادینه، ساختاری، هم اکنون در سرتاسر جهان مورد توجه است و کاربرد هر سه مدل می‌تواند پارادایم مشترک غالب را مطرح نماید. اما فعلاً هیچ پارادایم واحدی برای بوم ملی ایران و جهان وجود ندارد.

احتشامی، بیات، سام‌دلیری و شعبانی (1398) در پژوهشی با عنوان «الگوی پیش‌بینی بحران ناشی از نقاط بحرانی در کلان‌شهرها» با دسته‌بندی عوامل مؤثر در شکل‌گیری نقاط بحرانی در چهار بُعد فرهنگی- اجتماعی، کالبدی (فضای شهری)، اقتصادی و کنترل و نظارت به این نتیجه رسیده‌اند که زمینه‌های جرم‌خیزی منطقه و ایجاد جلوه نامطلوب از محله، از مهم‌ترین مؤلفه‌های بُعد فرهنگی - اجتماعی ایجاد

1-E-Hodkinson & Michel Stewart

2-metropolitan area

3-Bonoli

4-Sodersten

نقاط بحرانی در کلان‌شهرها محسوب شده است. نابهنجاری در ساختارهای شهری مرتبط با بُعد کالبدی (فضای شهری) نیز احساس عدم تعلق ساکنین محله به شهر را به همراه دارد. این احساس باعث دور شدن ساکنین محله از شهر و عناصر شهری می‌شود. بستر اقتصادی نقش کمتری نسبت به سایر بسترها دارد و ناظر بر نوع خاصی از کسب و کار و درآمد در نقاط آلوده است. نقاطی که گام در مسیر بحرانی بر می‌دارند، بستری برای این نوع اقتصاد فاسد می‌شوند که توسعه این اقتصاد به گسترش بحران و ایجاد بستر برای رفتارهای نابهنجار کمک می‌کند. و افزایش کنترل و نظارت عینی و ذهنی، مشارکت شهروندان در امور اجتماعی را می‌طلبد. هرچند کنترل رسمی و گشت‌های انتظامی پلیس و نیز کنترل‌های اپتیکی و الکترونیکی نیز می‌تواند تأثیرگذار باشد، اما تا زمانی که شهروندان و اهالی محله در نظارت‌ها مشارکت نکنند، تلاش‌های رسمی و پلیسی نتیجه مطلوب نخواهد داشت. ابراهیمی فلاح (1394) در پژوهشی با عنوان «شناخت ابعاد و زمینه‌های مؤثر در فضای بی‌دفاع شهری جامعه (مورد مطالعه: محله فرحزاد)» دریافته است: عوامل بی‌دفاع کننده فضا به سه بُعد کالبدی، محیطی و اجتماعی قابل تقسیم است. این پژوهش نشان می‌دهد که محدوده‌های مورد نظر، این عوامل را با نسبت‌های متفاوت اما با شدت زیاد دارا بوده و رتبه آنها با توجه به این عوامل، با میزان بی‌دفاع بودن آنها، مطابقت دارد. سرگلزائی (1394) در پژوهشی با عنوان «بررسی چگونگی تبدیل فضاهای بی‌دفاع شهری به فضاهای خلاق عملی: طراحی سرای محله» به این نتیجه رسیده است که: پیشگیری از جرم از طریق کاهش فرصت جرم و افزایش هزینه جرم برای مجرمان و افزایش پیوند اجتماعی و کنترل اجتماعی در بین افراد هم محلی صورت می‌گیرد که ناشی از طراحی مناسب محیطی است. نایبی، صدیق سروسستانی و قهرمانی (1390) در پژوهشی با عنوان «نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونت‌آمیز» به این نتایج دست یافتند، یکی از مهم‌ترین عوامل در فرآیند شکل‌گیری و بروز رفتارهای خشونت‌آمیز، فضاهای (مکان‌ها یا محیط) بی‌دفاع می‌باشند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ویژگی‌های فضاهای بی‌دفاع شهری بر حسب نظریات مطرح شده در سه گروه ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی و فیزیکی- اجتماعی قابل دسته‌بندی هستند. این ویژگی‌ها بر حسب شدت و تعداد موارد مشاهده

در فضاهای بی‌دفاع نیز به ویژگی‌های اختصاصی و نیمه اختصاصی و ویژگی‌های عمومی و نیمه‌عمومی قابل دسته‌بندی است.

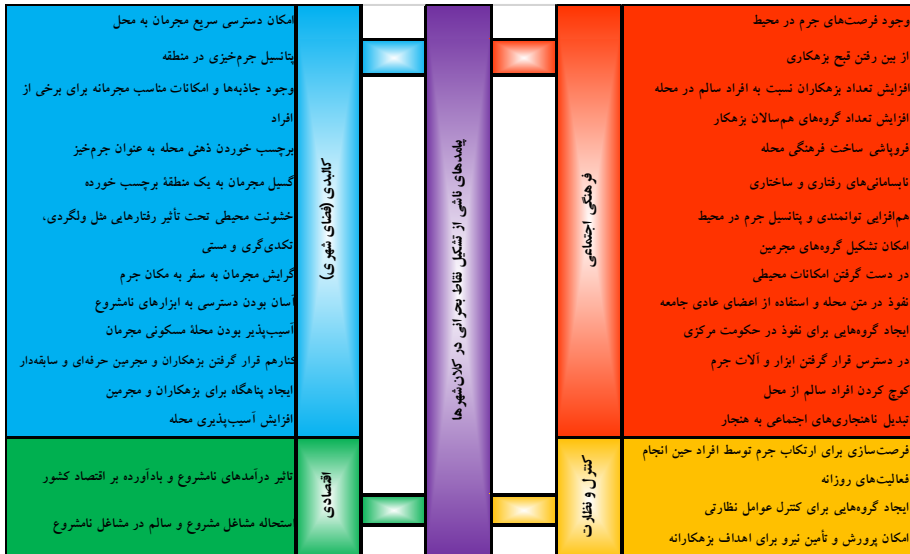
پژوهشی توسط جانل دانس، یانگ کیم و توماس برن¹ (2003) با عنوان «فرهنگ خیابانی در کمبریج، ماساچوست: مشاهداتی از نوجوانان فقیر و در معرض خطر منطقه نزدیک هاروارد» انجام شده است. در پژوهش مذکور تبیینی درباره این که چرا حتی با فقدان فقر مفرط و انزوای اجتماعی ناشی از ارزش‌های اصلی، باز هم جوانان کمبریج و ماساچوست، احساس آسیب‌پذیری نسبت به فعالیت‌های فرهنگ خیابانی غیرقانونی دارند، ارائه شده است. پژوهش مذکور کوشش نمی‌کند که علل تمرکز فقر در جوامع شهری را شرح دهد، بلکه نشان می‌دهد که چطور و چرا، بعضی جوانان حتی در فقدان فقر در مناطق گتوها (محل‌ها)، احساس آسیب‌پذیری نسبت به فرهنگ خیابانی دارند. کلیفوردشاو² در مطالعه انجام شده در سال 2012، به بررسی شهر پرداخته و جرائم شهری را تحت تأثیر فضای مناطق خاص شهری معرفی کرده است. وی شهر را نه صرفاً یک پدیده جغرافیایی، بلکه یک پدیده فضایی دیده است که متغیرهای متعدد درون آن دارای یکپارچگی ارگانیک هستند و در فرآیند مداوم «هجوم، چیرگی و جانشینی» قرار دارند. وی در مطالعه خود اذعان داشت که در مناطق حاشیه‌ای، سنت‌های عرفی، نهادهای محله‌ای و افکار عمومی که محله‌ها از طریق آن‌ها رفتار افراد را کنترل می‌کنند، به‌طور عمده از هم فروپاشیده‌اند و مناطق حاشیه‌ای و گتوها، فرصت‌های متعددی را برای فعالیت‌های مجرمان در اختیار آنان قرار می‌دهند. از طرفی، فعالیت‌های مجرمانه از همان ابتدا از طریق بازی‌های کودکان در زندگی ساکنین این مناطق نمایان می‌شود (شاو و مک‌کی³، 2012).

با نگرشی بر مبانی نظری ارائه شده در این فصل و توجه به عنوان پژوهش یعنی «شکل‌گیری نقاط بحرانی در کلان‌شهرها و پیامدهای ناشی از آن»، پیامدهای ناشی از ایجاد نقاط بحرانی در چهار بُعد فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و کنترل و نظارت به شرح نمودار شماره (1) می‌باشد.

1-Janelle Dance, Young Kim and Thomas Bern

2-Shaw, Clifford

3-McKay

نمودار شماره 1- مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر بر حسب هدف از نوع تحقیقات کاربردی- توسعه‌ای، بر حسب دستاورد یا نتیجه تحقیق از نوع کاربردی و از لحاظ روش گردآوری اطلاعات توصیفی - پیمایشی محسوب می‌شود. این تحقیق با نگاهی به افق ده‌سال آینده در کلان‌شهر تهران با رویکرد کمی انجام شده است. برای یک بررسی سیستماتیک، پس از مصاحبه هدفمند و بررسی اسناد، کتب و منابع مختلف علمی، پرسشنامه محقق‌ساخته حاوی 31 گویه با قابلیت پاسخگویی در طیف 11گزینه‌ای لیکرت، بین 50 نفر از خبرگان دارای یک یا چند تخصص از تخصص‌های مدیریت بحران، مدیریت شهری یا آسیب‌های اجتماعی از بین مدیران شهری در شهرداری تهران، اعضای هیئت علمی دانشگاه در رشته‌های جامعه‌شناسی و مدیریت پیشگیری انتظامی از جرائم، سرکلانترهای تهران و مدیران یگان ویژه ناجا توزیع و 44 پرسشنامه قابل تجزیه و تحلیل جمع‌آوری شد.

اطلاعات جمع‌آوری شده یک مرتبه با استفاده از نرم‌افزار اسپاس‌اس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. پس از محاسبه میانگین پاسخ‌ها و انحراف معیار برای اطمینان از این‌که میانگین پاسخ‌ها به طور متوسط با امتیاز (5) (نمره بهنجار) تفاوت معناداری دارد

یا خیر، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. علاوه بر آزمون تی از دو شاخص روایی محتوا¹ و شاخص تناسب² نیز استفاده شده است. گویه‌هایی که در قیاس با استانداردهای آماری تطابق نداشتند، حذف و برای رتبه‌بندی پیامدهای احصا شده، از آزمون فریدمن استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

شرکت‌کنندگان در این پژوهش 44 نفر هستند که ویژگی‌های آن‌ها به شرح جدول شماره (1) می‌باشد.

جدول شماره 1- متغیرهای جمعیت‌شناختی پژوهش

شاخص	سنجه	فراوانی	شاخص	سنجه	فراوانی
	مجموع	44		بیشتر از 40 سال	17
جنسیت	مرد	38	سن	بین 40 تا 50 سال	19
	زن	6		بیشتر از 50 سال	8
تحصیلات	کارشناسی	5	شغل	شاغل یا بازنشسته کشوری	10
	کارشناسی ارشد	24		شاغل یا بازنشسته لشگری	22
	دکتری تخصصی	13		عضو هیئت علمی دانشگاه	8
	بی‌پاسخ	2		بی‌پاسخ	4
تخصص	آسیب‌های اجتماعی	11	نوع شغل	مدیریت میانی یا عالی کشوری	5
	مدیریت بحران	21		مدیریت میانی یا عالی لشگری	25
	مدیریت شهری	8		کارشناس خبره	10
	بیش از یک پاسخ	4		بی‌پاسخ	4

یافته‌های استنباطی

در آمار استنباطی از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است:

پس از وارد کردن داده‌های پرسشنامه، طیف لیکرت را با اختصاص مقادیر 0 تا 10 (0: بدون تاثیر - 10: تاثیر زیاد) به مقیاس شبه فاصله‌ای تبدیل و برای این بخش پژوهش از آزمون میانگین یک جامعه (آزمون t) استفاده شد. به این صورت که نمرات

1-CVR
2-CVI

بالاتر از 5 به معنای تأثیرگذاری و نمرات پایین تر از 5 به معنای عدم تأثیرگذاری شاخص مورد مطالعه در نظر گرفته می‌شود. از این رو برای بررسی شفافیت از آزمون فرض آماری میانگین یک جامعه یا به عبارتی از آزمون t یک نمونه‌ای¹ استفاده شده است که در واقع تفاوت بین میانگین نمونه مورد بررسی را با یک مقدار مفروض (5) مورد آزمون قرار می‌دهد.

تمامی پیامدهای مورد مطالعه این پژوهش در سطح اطمینان 95٪ تأثیرگذار بوده است.

در این پژوهش به منظور اولویت‌بندی پیامدهای ناشی از ایجاد نقاط بحرانی، از آنالیز رتبه‌ای فریدمن استفاده شده است. فرض صفر در این آزمون میانگین رتبه‌ها را یکسان و فرض یک حداقل، دو رتبه را دارای میانگین متفاوتی می‌داند. در سطح معنی‌داری کمتر از 5 صدم فرض صفر (اولویت‌های ابعاد یکسان است) رد شده و ادعای یکسان بودن رتبه (اولویت) این پیامدها پذیرفته نمی‌شود و در نتیجه میزان تأثیرگذاری پیامدها در ایجاد نقاط بحرانی تفاوت معناداری وجود دارد. خی دو آزمون فریدمن با 30 درجه آزادی در سطح معنی‌داری 0/001 برابر 149/498 است. یافته‌های توصیفی پژوهش و نتایج حاصل از آزمون‌های تی تک‌نمونه‌ای و رتبه‌بندی فریدمن در جدول شماره (2) تجمیع شده است.

جدول شماره 2- نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای پیامدهای ناشی از ایجاد نقاط بحرانی به ترتیب اولویت به‌دست آمده از آزمون فریدمن

رتبه	بعد	پیامد	میانگین	انحراف معیار	آماره تی	سطح معنی‌داری	نتیجه تأثیرگذاری	میانگین رتبه
1	کالبدی	کنارهم قرار گرفتن بزهکاران و مجرمین حرفه‌ای و سابقه‌دار	7/62	2/06	8/24	0/001	تأیید	21/32
2	فرهنگی اجتماعی	وجود فرصت‌های جرم در محیط	7/57	1/38	12/06	10/00	تأیید	20/06
3	کالبدی	ایجاد پتانسیل جرم‌خیزی در منطقه	7/50	1/82	8/88	10/00	تأیید	19/98
4	فرهنگی اجتماعی	افزایش تعداد بزهکاران نسبت به افراد سالم در محله						

¹-One Sample T-Test

رتبه	بعد	پیامد	نتیجه	میانگین رتبه	
میانگین	انحراف معیار	آماره تی	سطح معنی داری	تأثیرگذاری	
	7/48	1/69	9/52	10/00	تأیید
5	اقتصادی	استحاله مشاغل مشروع و سالم در مشاغل نامشروع			
	7/36	1/32	11/56	10/00	تأیید
6	اقتصادی	تأثیر درآمدهای نامشروع و بادآورده بر اقتصاد کشور			
	7/26	1/48	9/89	10/00	تأیید
7	فرهنگی اجتماعی	از بین رفتن قبح بزهکاری			
	7/36	1/59	9/61	10/00	تأیید
8	فرهنگی اجتماعی	افزایش تعداد گروه‌های هم‌سالان بزهکار			
	7/24	1/49	9/70	10/00	تأیید
9	کالبدی	وجود جاذبه‌ها و امکانات مناسب مجرمانه برای برخی از افراد			
	7/19	1/74	8/15	10/00	تأیید
10	کالبدی	امکان دسترسی سریع مجرمان به محل			
	7/17	1/71	8/21	10/00	تأیید
11	فرهنگی اجتماعی	در دسترس قرار گرفتن ابزار و آلات جرم			
	7/10	1/53	8/89	10/00	تأیید
12	کالبدی	آسان بودن دسترسی به ابزارهای نامشروع			
	7/05	1/95	6/81	10/00	تأیید
13	فرهنگی اجتماعی	کوچ کردن افراد سالم از محل			
	6/83	2/24	5/30	10/00	تأیید
14	فرهنگی اجتماعی	تبدیل ناهنجاری‌های اجتماعی به هنجار			
	7/00	2/08	6/22	10/00	تأیید
15	کالبدی	گسیل مجرمان به یک منطقه برچسب خورده			
	7/00	1/81	7/17	10/00	تأیید
16	فرهنگی اجتماعی	امکان تشکیل گروه‌های مجرمین			
	6/90	1/81	6/84	10/00	تأیید
17	فرهنگی اجتماعی	فروپاشی ساخت فرهنگی محله			
	6/98	1/85	6/91	10/00	تأیید
18	فرهنگی اجتماعی	هم‌افزایی توانمندی و پتانسیل جرم در محیط			
	6/88	1/90	6/41	10/00	تأیید
19	کالبدی	برچسب خوردن ذهنی محله به عنوان جرم‌خیز			

رتبه	بعد	پیامد	میانگین رتبه
میانگین	انحراف معیار	آماره تی	نتیجه تأییرگذاری
سطح معنی‌داری	میانگین رتبه	پیامد	نتیجه تأییرگذاری
6/80	2/06	5/60	15/59
20	کنترل و نظارت	امکان پرورش و تأمین نیرو برای اهداف بزهکارانه	15/10
6/57	2/00	5/09	15/10
21	کالبدی	افزایش آسیب‌پذیری محله	14/57
6/69	1/69	6/49	14/57
22	کنترل و نظارت	فرصت‌سازی برای ارتکاب جرم توسط افراد حین انجام فعالیت‌های روزانه	14/52
6/79	1/66	6/97	14/52
23	فرهنگی اجتماعی	نابسامانی‌های رفتاری و ساختاری	14/45
6/76	1/71	6/69	14/45
24	کالبدی	گرایش مجرمان به سفر به مکان جرم	14/10
6/69	1/87	5/87	14/10
25	کالبدی	خشونت محیطی تحت تأثیر رفتارهایی مثل ولگردی، تکدی‌گری و مستی	13/98
6/62	1/72	6/09	13/98
26	کالبدی	آسیب‌پذیر بودن محله مسکونی مجرمان	13/43
6/64	1/87	5/69	13/43
27	فرهنگی اجتماعی	ایجاد گروه‌هایی برای نفوذ در حکومت مرکزی	12/32
6/24	1/88	4/26	12/32
28	کالبدی	ایجاد پناهگاه برای بزهکاران و مجرمین	11/39
6/05	1/87	3/62	11/39
29	کنترل و نظارت	ایجاد گروه‌هایی برای کنترل عوامل نظارتی	10/88
6/12	1/95	3/71	10/88
30	فرهنگی اجتماعی	در دست گرفتن امکانات محیطی	10/76
6/33	1/59	5/44	10/76
31	فرهنگی اجتماعی	نفوذ در متن محله و استفاده از اعضای عادی جامعه	9/28
5/93	1/81	3/32	9/28

بحث و نتیجه‌گیری

نقاط بحرانی در کلان‌شهرها نامی است که برای مناطق مختلفی از شهر در نظر گرفته می‌شود. اما به‌طور کلی دو مفهوم اصلی و اساسی مرتبط با این مناطق وجود دارد: یکی

از این مفاهیم به فضاهایی از شهر برمی‌گردد که به نام فضاهای بی‌دفاع شناخته می‌شوند. فضاهای بدون دفاع یا غیرقابل دفاع شهری فضاهایی است که زمینه را برای کج‌روی در شهر فراهم می‌کند. برخی از ساخت‌وسازهای بی‌برنامه و خارج از ضوابط موجب شده است، در شهرها فضاهایی ایجاد شود که امکان هرگونه عمل مجرمانه و مخالف با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی در آن‌ها مهیا شده و در برابر وقوع بزهکاری و جرم‌خیزی کاملاً بی‌دفاع باشد. مفهوم دیگر برای مناطق بحرانی، به فضاهای پرتردد و شلوغ شهر اشاره دارد که به لحاظ ساختار فیزیکی یا نوع تردها می‌توانند بحران‌زا باشند یا مطمع اهداف بحران‌زایی قرار گیرند.

نظریات متنوعی در مدل‌های مختلف رفاه شامل مدل حداقلی، مدل نهادینه و مدل ساختاری، در مورد منشأ نقاط بحرانی مطرح شده است اما عوامل مؤثر در شکل‌گیری نقاط بحرانی در همه این نظریات را می‌توان در چهار بُعد فرهنگی - اجتماعی، کالبدی (فضای شهری)، اقتصادی و کنترل و نظارت دسته‌بندی کرد. زمینه‌های جرم‌خیزی منطقه و ایجاد جلوه نامطلوب از محله، از مهم‌ترین مؤلفه‌های بُعد فرهنگی - اجتماعی ایجاد نقاط بحرانی در کلان‌شهرها محسوب شده است. ناپهنجاری در ساختارهای شهری مرتبط با بُعد کالبدی (فضای شهری) نیز احساس عدم تعلق ساکنین محله به شهر را به همراه دارد. این احساس در تقابل با اعتماد اجتماعی به عنوان یک عامل احساس امنیت (انتظاری و همکاران، 1394) است. این احساس باعث دور شدن ساکنین محله از شهر و عناصر شهری می‌شود. بستر اقتصادی نقش کمتری نسبت به سایر بسترها دارد و ناظر بر نوع خاصی از کسب و کار و درآمد در نقاط آلوده است. نقاطی که گام در مسیر بحرانی بر می‌دارند، بستری برای این نوع اقتصاد فاسد می‌شوند که توسعه این اقتصاد به گسترش بحران و ایجاد بستر برای رفتارهای ناپهنجار کمک می‌کند و افزایش کنترل و نظارت عینی و ذهنی، مشارکت شهروندان در امور اجتماعی را می‌طلبد. هرچند کنترل رسمی و گشت‌های انتظامی پلیس و نیز کنترل‌های اپتیکی و الکترونیکی نیز می‌تواند تأثیرگذار باشد، اما تا زمانی که شهروندان و اهالی محله در نظارت‌ها مشارکت نکنند، تلاش‌های رسمی و پلیسی نتیجه مطلوب نخواهد داشت.

بر اساس نظرات دریافت شده از خبرگان مرتبط با موضوع، 31 پیامد ناشی از شکل‌گیری نقاط بحرانی در کلان‌شهرها احصاء شد. با نگرشی بر ابعاد موجود برای

بسترهای شکل‌گیری نقاط بحرانی، پیامدهای ناشی از شکل‌گیری این نقاط هم در چهار بُعد فرهنگی، اجتماعی (14 پیامد)، کالبدی (12 پیامد)، اقتصادی (2 پیامد) و کنترل و نظارت (3 پیامد) قرار گرفته‌اند. با استفاده از رتبه‌بندی فریدمن، رتبه‌بندی انجام شده است. بر این اساس، مهم‌ترین پیامدهای ناشی از شکل‌گیری نقاط بحرانی را می‌توان به شرح زیر توضیح داد:

- یکی از عوارض نامطلوب ناشی از کنارهم قرار گرفتن بزهکاران و مجرمین حرفه‌ای و سابقه‌دار، انتقال تجارب و نیز ارتقای روحیه اعتماد به نفس مجرمین به دلیل هم‌افزایی قدرت و نفوذ در اثر درکنار هم بودن مجرمین است. این موضوع منجر به افزایش فرصت‌های جرم در محیط می‌شود. چون اساساً محیط حاصل محیطی جرم‌خیز است که مجرمین حاضر در آن به خود این اجازه را می‌دهند که بدون هیچ ترسی مرتکب جرائمی شوند که شاید در مناطق و محله‌های سالم دست به آن نمی‌زدند. با این توصیف، پتانسیل جرم‌خیزی آن محلات بیشتر خواهد شد. تحقیق کلیفوردشاو نیز نشان می‌دهد که این پتانسیل از ابتدای کودکی و در بازی‌های کودکان خود را نشان می‌دهد. از طرفی افزایش تعداد بزهکاران نسبت به تعداد افراد سالم، منجر به پایین آمدن شدید ضریب امنیت و احساس امنیت در محله می‌شود و وقتی فردی در منطقه یا محله‌ای قرار می‌گیرد که بزه در آن به وفور یافت می‌شود و جزو فرهنگ یا خرده فرهنگ منطقه‌ای در آمده است، دیگر انجام آن بزه قبیح محسوب نمی‌شود.

- در محلاتی که به محلات آلوده شهرت پیدا می‌کنند، اهالی محله ترجیح می‌دهند با تلاش کمتر در مشاغل نامشروع، درآمد بهتری کسب نمایند. هرچند در این نوع محلات مشاغل موصوف از دید ساکنین چندان هم ناصواب و نامشروع شناخته نمی‌شوند. حال از آنجایی که اقتصاد کشور متأثر از درآمدها و میزان مبادلات مالی است، درآمدهای حاصل از منابع نامشروع یا بادآورده، می‌تواند اقتصاد رسمی کشور را منحرف نماید یا آن را بازیچه خود قرار دهد. پژوهشگران در پژوهش حاضر هم‌راستا با دریافت جانل دانس، اعتقادی به این که فقر به خودی خود عامل ایجاد بحران در مناطق بحرانی است ندارند. پیامدهای

اقتصادی هم که در این پژوهش در مرتبه بالایی از پیامدهای تشکیل نقاط بحرانی قرار گرفته‌اند، ناظر بر درآمدهای فاسد است نه فقر و کم‌درآمدی.

- اگر محله‌ای بدنام شود یا به بدنامی شهرت یابد، مشتریان خاص خود را طلب می‌کند و منجر به جذب افراد متناسب با شرایط آن محیط می‌شود. افرادی که به دنبال این نوع فضا هستند نیز به راحتی به فضای مطلوب خود دست می‌یابند. و از آنجایی که فعالیت‌های مجرمانه علاوه بر مجرم به فضا و ابزار مناسب نیاز دارد، فرد مجرمی که در فضای مجرمانه قرار بگیرد برای انجام بزه یا جرم بهتر می‌تواند ابزارهای مجرمانه را به دست آورد و در انجام جرم موفق باشد و در صورتی که فرد در منطقه‌ای قرار بگیرد که عمده اطرافیان و هم‌سالانش در دسته بزهکاران قرار دارند، فرد را به بزه سوق می‌دهد و این گروه‌ها را توسعه می‌دهد.

- در این پژوهش مهم‌ترین پیامد تشکیل نقاط بحرانی، از نوع اجتماعی و کالبدی معرفی شده‌اند. نایبی و همکاران (1390) نیز ویژگی‌های فیزیکی و اجتماعی را در شکل‌گیری جرم در رفتارهای خشونت‌آمیز در فضاهای بی‌دفاع با اهمیت می‌دانند. هرچند فروپاشی ساخت فرهنگی محله و هم‌افزایی توانمندی و پتانسیل جرم در محیط در اولویت‌های میانی در پیامدهای حاصل از تشکیل نقاط بحرانی در این پژوهش قرار گرفته‌اند اما سرگلزایی (1394) این موضوع را با اهمیت تشخیص داده و راه‌حل مهم برای پیشگیری از جرائم را پیشگیری از این پیامد دانسته و آن را راهی برای افزایش هزینه جرم دانسته‌اند. شاید بتوان گفت که علت هم‌راستا نبودن این دو نتیجه‌گیری به این دلیل است که سرگلزایی موضوع پیشگیری از جرم را در منطقه‌ای که کانون تجمع بزهکاران است، مورد بررسی قرار نداده است و به همین علت به پیامدهای با اولویت بالاتر که ناظر بر تشکیل این نوع مناطق است توجهی نداشته است.

پیشنهادهای

پیامدهای ناشی از تشکیل نقاط بحرانی در کلان‌شهرها، باعث برهم خوردن توازن معیارهای شهر سالم می‌شود. این پیامدها مدیران شهری را بر آن می‌دارد تا نسبت به موضوع بیشتر حساس باشند. تشکیل مناطقی که محل گرد هم آمدن مجرمین حرفه‌ای

و سابقه‌دار است با ایجاد فرصت‌های مناسب جرم و استفاده از پتانسیل و امکانات منطقه و نیز به‌کارگیری مجرمین کم‌سابقه به‌عنوان نیروهای اجرایی و پا به کار می‌تواند کانون‌های جرم را مستحکم‌تر و غیرقابل نفوذتر نماید. کم‌توجهی به این مناطق، منجر به گسترش آن‌ها می‌شود و هرچه این مناطق گسترش یابد مقابله با آسیب‌های ناشی از آن را مشکل‌تر خواهد کرد. لذا پیشنهاد می‌گردد:

- اولین گام اساسی در اصلاح نقاط بحرانی و پیشگیری از پیامدهای ناشی از آن در کلان‌شهرها، اصلاح طرز تفکر و سیاستگذاری در برخورد با این محلات است. با این توصیف، مدیریت شهری نباید به نقاط بحرانی در کلان‌شهرها به عنوان تهدید نگاه کند بلکه با توجه به این‌که افراد ساکن در این نقاط معمولاً افرادی با انگیزه برای کسب درآمد هستند به فرصت‌انگاری به این نقاط پرداخته و از پتانسیل این نقاط استفاده کنند تا اقتصاد محلی و ملی را رشد دهند.
- نیروی انتظامی برای افزایش نظارت‌های خود بر مناطق شهری از اتکا به ساختارهای قدیمی کلانتری گذر نماید و برای کنترل درهم‌تنیدگی ارتباطات مجرمان، با جلب مشارکت مردم نسبت به انجام کنترل‌های اپتیکی و الکترونیکی گام بردارد.
- فقدان مشارکت‌های نهادینه شهروندان در کنترل شهر باعث از بین رفتن قبح بزه و بزهکاری می‌شود. مدیران شهری با اهتمام برای آگاه‌سازی مردم و افزایش حساسیت آن‌ها باید مشارکت‌های آن‌ها برای اداره شهر را جلب نمایند.
- تغییرات مهندسی فضا برای مدیریت شهری امری هزینه‌بر و طولانی مدت است. اما کنترل‌های الکترونیکی با اتکا بر دوربین‌های چند منظوره می‌تواند تسلط پلیس بر فضاهای خیلی شلوغ و خیلی خلوت که دارای پتانسیل تبدیل شدن به نقاط بحرانی هستند را بیشتر سازد و پیامدهای مترتب بر آن را کنترل نماید.
- یکی از پیامدهای تشکیل نقاط بحرانی، تبدیل آن‌ها به خلوت‌گاه‌های مجرمین است. از بین بردن این خلوت‌گاه‌ها با ایجاد امکان استفاده عمومی امکان‌پذیر است. مثلاً در محل‌های خلوت و پارک‌های کم‌تردد می‌توان با تغییر کاربری یا

تغییر مبلمان شهری، ساختار خصوصی شده یا خصوصی پنداشت را به ساختار عمومی تبدیل کرد.

- ایجاد ترددهای خودساخته از محل های کم تردد و خلوت برای از بین بردن فرصت های این محل ها برای تبدیل به فضای آلوده و نقطه بحرانی مؤثر است. برای این کار مدیران شهری می توانند در اطراف محل های دارای ویژگی های بحرانی، اماکن عام المنفعه مثل پارک یا اماکن خرید تأسیس و در خصوص آن تبلیغات گسترده نمایند تا منجر به افزایش تردد از محل شده و آن ها را از محل امن برای بزه، پاکسازی کنند.

- احساس شهروند درجه دو و برچسب های ذهنی برای ساکنین یک محل از مسائلی است که هم بستر و زمینه ساز شکل گیری و هم پیامد تشکیل نقاط بحرانی است. این نوع احساس با معرفی این مناطق به طرق مختلف و باز کردن پای سایر شهروندان به این اماکن می تواند تلطیف شده یا از بین برود.

تقدیر و تشکر

این پژوهش مرهون همکاری مدیران شهرداری تهران، اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین در گروه های علوم اجتماعی، پیشگیری انتظامی، عملیات ویژه، خدمات انتظامی و عملیات انتظامی، دانش آموختگان مقطع دکتری رشته مدیریت پیشگیری انتظامی دانشگاه علوم انتظامی امین و سرکلانتری های تهران می باشد که پژوهشگران از این همکاری صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایند.

- ابراهیمی فلاح، آمنه (1394). «شناخت ابعاد و زمینه‌های مؤثر در فضای بی‌دفاع شهری جامعه (مورد مطالعه: محله فرحزاد)». تهران: دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- احتشامی، علی؛ بیات، بهرام؛ سام‌دلیری، سیدکاظم و شعبانی، ناصر (1398). «الگوی پیش‌بینی بحران ناشی از نقاط بحرانی در کلان‌شهرها». دانش انتظامی، سال 21، شماره 1، صص 29 - 57.
- امین‌صارمی، نوذر (1380). «انحرافات اجتماعی و خرده فرهنگ‌های معارض». تهران: دانشگاه علوم انتظامی.
- انتظاری، علی؛ اسدپور، عهدیه و احمدی‌آهنگ، کاظم (1394). «احساس امنیت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن با تأکید بر نقش پلیس». فصلنامه انتظام اجتماعی، دوره 7، شماره 4، صص 34 - 7.
- بونولی، جولیانو (1380). «دولت رفاه در اروپا». ترجمه هرمز همایون‌پور. تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- بیات، بهرام (1388). «بررسی عوامل مؤثر بر احساس امنیت شهروندان تهرانی (با تأکید بر رسانه‌های جمعی، عملکرد پلیس و بروز جرایم)». فصلنامه انتظام اجتماعی، شماره 1، صص 55 - 31.
- بیات، بهرام (1396). «جامعه‌شناسی شهر و فضای بی‌دفاع شهری». تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- بیات، بهرام (1398). «جامعه‌شناسی امنیت شهر و فضای بی‌دفاع شهری». تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- تختی، بیتا (1385). «نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در کاهش حس امنیت در شهروندان». ماهنامه مسکن و انقلاب، شماره 115.
- جعفری، محمدعلی (1394). «بررسی و تحلیل فضاهای بی‌دفاع شهری در ناحیه 3 شهر کابل (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)». تهران: دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا.
- جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران (1385). «آسیب‌شناسی اجتماعی نقاط آلوده شهر تهران». تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران.
- حسینی، حسین (1385). «بحران چیست و چگونه تعریف می‌شود؟». فصلنامه امنیت، سال 5، شماره 1 و 2، پاییز و زمستان، صص 51 - 7.
- دیکنز، پیتر (1377). «جامعه‌شناسی شهری: جامعه اجتماعی محلی و طبیعت انسانی». ترجمه حسین بهروان. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

- راپوپورت، آموس (1384). «مفهوم محیط ساخته‌شده». ترجمه فرح حبیب، تهران: پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- رفیعی، حسن (1379). «دیدمان‌های رفاه اجتماعی». فصلنامه تأمین اجتماعی، شماره 5.
- سرگلزایی، مریم (1394). «بررسی چگونگی تبدیل فضاهای بی‌دفاع شهری به فضاهای خلاق عملی: طراحی سرای محله». تهران: دانشگاه سوره.
- سلیمی، علی و دواری، محمد (1380). «جامعه‌شناسی کجروی». قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سودرستن، بو (1384). «جهانی شدن و دولت رفاه». ترجمه هرمز همایون پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- شکوئی، حسین (1385). «دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهر»، ج 1، تهران: انتشارات سمت.
- کلاهیچیان، محمود (1382). «پیش‌بینی بحران‌های اجتماعی». تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- گیدنز، آنتونی (1396). «جامعه‌شناسی». ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- مرتضوی، صبوحا (1390). «بازشناسی پیاده به عنوان بستری برای گذراندن اوقات فراغت در شهر». ماهنامه شهر و منظر، شماره 12.
- مهدی‌زاده، جواد (1381). «مفهوم و گستره منظومه شهری تهران». مجله معماری و شهرسازی؛ ش 36 و 37، صص 37 - 38.
- ناییبی، هوشنگ؛ صدیق سروسستانی، رحمت‌الله و قهرمانی، سهراب. (1390). «نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونت‌آمیز». دانش انتظامی، دوره 13، شماره 1، صص 199 - 231.
- نیومن، اسکار (1387). «خلق فضاهای قابل دفاع». ترجمه فائزه رواقی و کاوه صابر، تهران: نشر طحان.
- وفادار، حسین (1392). «مدیریت بحران در حوزه نظم و امنیت». تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.
- یآوری بافقی، امیرحسین (1393). «الگوی ساختاری برای پیش‌نگری بحران‌های اجتماعی». تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.
- Daryabari, Jamal et al (2016). Urban Defenseless Spaces, Threatening Factor to the Urban Sustainable Development, MARTINIA, VOL.5 NO.2 Pages: 323-332.
- L. Janelle Dance, Dae Young Kim and Thomas Bern (2003). "Street culture in Cambridge, Massachusetts?: the perceptions of "poor", "at-risk" teens near Harvard". International Journal of Sociology and Social Policy. Volume 23 Issue 11.

- Shaw, Clifford R., McKay, Henry D., (2012), The social disorganization theory. Center for Spatially Integrated Social Science, Retrieved from www.csiss.org/classics/content/66.

Archive of SID